

2. Roman Zakharov v. Russia [Electronic resource]: ECHR Judgment, 4 December 2015 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-159324%22%5D%7D>.

3. Kennedy v. The United Kingdom [Electronic resource]: ECHR Judgment, 18 May 2010 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-98473%22%5D%7D>.

4. Denysyuk and Others v. Ukraine [Electronic resource]: ECHR Judgment, 11 April 2025 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22:%5B%22001-233886%22%5D%7D>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-45>

БІОЛОГІЧНЕ ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Шамсутдінов О. В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник,*

*Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України
м. Київ, Україна*

Проблеми збереження навколишнього середовища та відтворення природних ресурсів продовжують залишатися для людства одними з найсерйозніших викликів, від яких залежить його виживання. Сьогодні забруднення довкілля досягло загрозливого рівня, що негативно позначається як на здоров'ї населення, так і на життєдіяльності інших живих організмів. Зокрема, останнім часом увагу світової спільноти привертає значне погіршення стану морського середовища.

У Морській природоохоронній стратегії України (2021) констатується, що показники стану морського середовища Азово-Чорноморської акваторії є критичними. Відповідні загрози обумовлені передусім антропогенним навантаженням на Азовське та Чорне моря. До чинників, що характеризують їх екологічний стан як незадовільний, стратегія відносить значне забруднення морських екосистем токсичними та канцерогенними речовинами, мікробіологічне забруднення, зменшення біологічного різноманіття, скорочення обсягу природних ресурсів. При цьому до основних джерел забруднення віднесено річковий стік, скидання зворотних та стічних вод із стаціонарних берегових джерел, дифузне забруднення, а також забруднення, що надходить із морських суден [1]. Зокрема, значна

частина суден, що заходять в порти України, проводять баластні операції. З баластовими водами в акваторії Чорного і Азовського морів надходить велика кількість забруднюючих речовин та чужорідних живих організмів.

Одним із шляхів забезпечення охорони морського середовища від негативного антропогенного впливу є впровадження ефективних правових механізмів протидії діянням, результатом яких є забруднення моря. Поряд із розробкою відповідних правил, нормативів, стандартів та інших вимог екологічної (біологічної) безпеки важливого значення набуває притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за порушення таких приписів.

У 1999 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН з морського права 1982 р., яка заклала підвалини міжнародно-правового режиму морських просторів, тобто норми цього міжнародно-правового акта є обов'язковими для української юрисдикції. Частина XII Конвенції (1982) цілком присвячена захисту і збереженню морського середовища. Тут міститься норма, передбачена ст. 192, яка зобов'язує держави захищати та зберігати морське середовище. Подальші норми тлумачать, що для цього держави повинні вживати всіх сумісних з Конвенцією заходів, необхідних для відвернення, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища (ст. 194). Одними з таких заходів Конвенція у ст. 207 називає прийняття державами національних законів і правил, які б ураховували міжнародні норми, стандарти, рекомендовану практику і процедури в цій сфері [2].

За таких умов Т. Р. Короткий справедливо зазначає, що «наявність відповідних зобов'язань України дозволяє відносити склад злочину, передбачений ст. 243 КК України, до конвенційних злочинів» [3, с. 135]. Зокрема, вказана норма встановлює кримінальну відповідальність за забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів [4].

Отже, забруднювачами (полютантами) морського середовища кримінальний закон визнає шкідливі для життя чи здоров'я людей матеріали, речовини або відходи. Бланкетність диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 243 КК України, вимагає задля тлумачення вказаних конструктивних об'єктивних ознак складу забруднення моря звертатися до положень відповідного іншогалузевого законодавства, включно із міжнародно-правовими угодами, учасницею яких є Україна.

Так, Конвенція із запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів (1972) у ст. XII містить такий перелік поллютантів: а) вуглеводні, включно із нафтою та її відходами; б) інші отруйні чи небезпечні речовини, що транспортуються судами з метою іншою, ніж скид; с) відходи, що виникають внаслідок експлуатації суден, літаків, платформ чи інших штучно споруджених в морі конструкцій; d) радіоактивні забруднюючі речовини з різних джерел, включно із суднами; е) хімічні та біологічні речовини воєнного призначення; f) відходи чи інші матеріали, що безпосередньо отримуються чи виникають у зв'язку з дослідженнями, експлуатацією та пов'язаною з ними переробкою в морі мінеральних ресурсів морського дна. Додаток I до Конвенції (1972) містить більш деталізований перелік відходів та інших матеріалів, скид яких забороняється (хлорорганічні з'єднання; ртуть, кадмій та їх з'єднання; матеріали у будь-якій формі, наприклад, тверді речовини, рідини, живі організми, виготовлені для ведення біологічної та хімічної війни, тощо) [5].

Закон України «Про управління відходами» (2022) визначає відходи як будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися. За наявності однієї чи більше властивостей, вказаних у Переліку, передбаченому додатком 3 до цього Закону, відходи визначаються небезпечними. Серед таких властивостей згаданий Перелік, зокрема, називає подразнювальну здатність, гостру токсичність, канцерогенність, мутагенність, інфекційність (відходи містять життєздатні мікроорганізми або їх токсини, які викликають захворювання у людей чи інших живих організмів) [6].

Отже, можна зробити висновок, що кримінальній відповідальності за забруднення моря (ст. 243 КК України) підлягатиме зокрема й особа, дії або бездіяльність якої призвели до забруднення морського середовища патогенними мікроорганізмами, токсинами та іншими небезпечними біологічними агентами, включно із генетично модифікованими (якщо це створило реальну небезпеку для біоти). Тобто йдеться про *біологічне забруднення моря*.

Водночас у ст. 196 Конвенції з морського права (1982) міститься зобов'язання для держав захищати та зберігати морське середовище від «навмисного чи випадкового введення видів організмів, чужих чи нових для якої-небудь конкретної частини морського середовища, які можуть викликати в ній значні і шкідливі зміни».

Про загрози екосистемам України від чужорідних видів йдеться і в Стратегії біобезпеки та біологічного захисту, затвердженій Указом Президента України (2021). Зокрема, в Стратегії наголошується, що «значна частина чужорідних видів проявляє інвазивні властивості, а явище їх масового розвитку часто характеризують як біологічне забруднення. Використання потенційно небезпечних в інвазивному розумінні генетично

модифікованих організмів збільшує швидкість вторгнення чужорідних видів на нові території за межами їх природних ареалів і сприяє підвищенню їх інвазивних властивостей та емерджентції біологічних агентів» [7].

Інвазивні чужорідні види є одним із головних чинників негативного впливу на біорізноманіття, який призводить до зменшення чисельності та зникнення ряду місцевих видів дикої флори та фауни шляхом зміни структури екосистем. Окрім шкоди, яку завдають такі інвазивні організми різним сферам господарської діяльності, деякі з них становлять серйозну загрозу життю та здоров'ю людей, тварин, рослин.

Стратегія біобезпеки та біологічного захисту (2021) цілком справедливо констатує, що питання контролю за поширенням і боротьби з інвазивними чужорідними видами регулюється національним законодавством фрагментарно. Зважаючи на викладене, одним з основних завдань Стратегія визначає гармонізацію національного законодавства з біобезпеки та біологічного захисту з нормами міжнародного права, міжнародними договорами, учасницею яких є Україна.

Утім юридичний аналіз диспозиції норми, передбаченої ст. 243 КК України, свідчить, що встановлена нею кримінально-правова заборона стосується такого біологічного забруднення моря, яке передбачає привнесення в морське середовище лише небезпечних біологічних агентів (мікроорганізмів, токсинів тощо). Вочевидь, чинний КК України не передбачає кримінально-правову охорону морського середовища від забруднення чужорідними інвазивними організмами, зокрема морськими *тваринами* і *рослинами*. Вважаємо, що така прогалина у вітчизняному законодавстві має бути усунута.

За таких умов тим більший інтерес становить розгляд положень перспективного законодавства про кримінальну відповідальність України за вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь. На сьогодні Робочою групою з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України від 07.08.2019 № 584/2019, розроблено проєкт нового КК України, який побудований на принципово нових концептуальних засадах з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства.

У проєкті КК в редакції від 21.07.2025 кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля згруповані у Розділі 5.3 Книги п'ятої «Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я» [8]. Поряд із численними складами забруднення довкілля цей розділ містить три новели, які передбачають відповідальність за незаконне поводження щодо інвазивних чужорідних біологічних видів. Зокрема, з об'єктивної сторони суспільно небезпечне діяння є порушенням Регламенту (ЄС) № 1143/2014 Європейського Парламенту та Ради і характеризується діями у 12 формах, а саме: ввезенням на територію України чи Європейського Союзу;

розміщенням на ринку; утримуванням; розведенням; переміщенням; використанням; обміном; наданням дозволу на відтворення; вирощенням; культивуванням; вивільненням у навколишнє середовище або поширенням інвазивного чужорідного біологічного виду. Перша норма (ст. 5.3.18) містить злочин 5 ступеня, який передбачає матеріальний склад (спричинення тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю) та умисну форму вини. Друга норма (ст. 5.3.19) передбачає аналогічне правопорушення, вчинене через необережність, що утворює злочин 3 ступеня. У третій нормі (ст. 5.3.20) представлено делікт біологічної небезпеки: незаконне поводження щодо інвазивних чужорідних біологічних видів набуває кримінальної протиправності у разі, якщо таке діяння створило реальну небезпеку спричинення тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю (також злочин 3 ступеня).

Як бачимо, представлені новели встановлюють кримінально-правову заборону не тільки прямого біологічного забруднення довкілля (у формі вивільненням у навколишнє середовище або поширенням інвазивного чужорідного біологічного виду), але й діянь, які опосередковано призводять до таких суспільно небезпечних наслідків (у формі утримання, обміну, культивування тощо).

Таким чином, указані норми перспективного законодавства за умови їх впровадження могли би вирішити наявну проблему недосконалої кримінально-правової охорони морського середовища від біологічного забруднення.

Література

1. Про схвалення Морської природоохоронної стратегії України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1240-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2021-%D1%80#Text>.
2. United Nations Convention on the Law of the Sea (1982). The official website of UN. http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
3. Короткий Т.Р. Імплементация міжнародно-правової заборони забруднення морського середовища в кримінальне законодавство України. *Право і суспільство*. 2011. № 5. С. 133–139.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (1972). URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201045/volume-1046-i-15749-english.pdf>.
6. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» : Указ Президента України від 17.12.2021 № 668/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 100. Т. 1. Ст. 6588.

8. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 21 липня 2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-46>

ПРОЦЕДУРА ВИЗНАННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРО ОСВІТУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Шаталова Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та приватного права,
Київський університет права Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Збройна агресія російської федерації спричинила активні міграційні процеси. Нормою сучасного світу став досвід навчання в закордонних закладах освіти чи роботи в іноземних компаніях. Тому особливої актуальності набувають питання захисту прав людини, у тому числі, й на освіту. Для реалізації цього права особам необхідно скористатися послугою визнання своєї кваліфікації в країні перебування. Відповідно є необхідним сприяння за допомогою визнання кваліфікацій забезпеченню всеосяжного та рівноправного доступу до вищої освіти та можливостям навчання впродовж життя для всіх категорій населення, включаючи біженців та переміщених осіб.

Процес визнання в європейських країнах спирається на Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (далі – Лісабонську конвенцію). Нині вона підписана 54 державами. Встановлює уніфіковані принципи (стандарти) визнання іноземних кваліфікацій в європейському регіоні. Закріплює зобов’язання країн-учасниць про взаємне визнання документів про освіту громадян, біженців та переміщених осіб, осіб без громадянства. Слід зазначити, що положення Лісабонської конвенції являють собою рамочні норми, які не мають обов’язкової сили, тобто носять рекомендаційний характер. Водночас кожній державі надається право розробки національного законодавства та затвердження національних процедур визнання іноземних кваліфікацій. Прикладом